

VROUWEN LEVEN EN WERK IN DE TWINTIGSTE EEUW

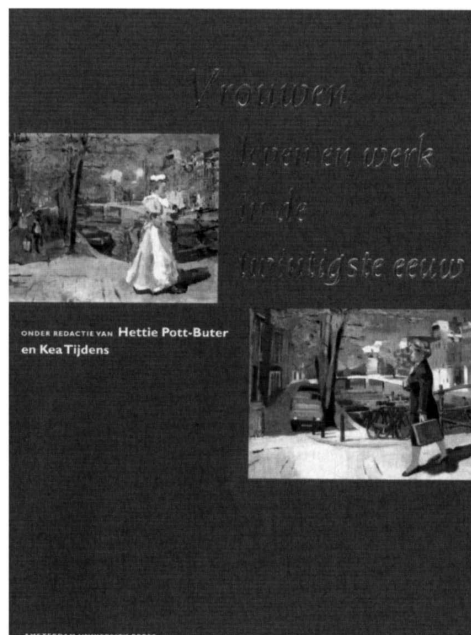
Hettie Pott-Buter en Kea Tjeldens (red.)
Amsterdam (Amsterdam University Press) 1998.
f 49,50

Vrouwenarbeid voor een breed publiek

De honderdste verjaardag van de grote tentoonstelling over vrouwenarbeid leverde in 1998 een hausse op aan boeken en artikelen over feminisme en een tentoonstelling over ontwikkelingen in verschillende soorten arbeid waarin vrouwen in de afgelopen honderd jaar de kost hebben verdiend. *Vrouwen leven en werk in de twintigste eeuw* onder redactie van Hettie Pott-Buter en Kea Tjeldens beoogt een overzicht te geven van ontwikkelingen op macroniveau in die honderd jaar. Het boek richt zich op een groot publiek: de toon is populariserend en het is prachtig vormgegeven met behulp van zeer overzichtelijke grafieken en beeldschone reproducties van kunstwerken. Een flink aantal bedrijven en instellingen heeft de uitgave gesponsord.

De inhoudsopgave en de lijst medewerkers maakt nog eens duidelijk hoe breed en hoe succesvol het onderzoek naar vrouwenarbeid binnen vrouwenstudies de achter ons liggende twintig jaar is geweest. Er is een schat aan kwantitatieve en kwalitatieve gegevens verzameld op het gebied van de gezinsgeschiedenis, het huishouden, de sociale zekerheid, arbeidsmogelijkheden en -omstandigheden en de inkomensverdeling. Op al deze gebieden is ook het overheidsbeleid in kaart gebracht, van de effecten van het belastingstelsel op vrouwenarbeid, via het ontmoedigings- en sinds kort aanmoedigingsbeleid ten aanzien van vrouwenwerk, naar onderwijs- zorg- en gezinsbeleid. Het is een buitengewoon nuttige onderneming om al deze zaken bijeen te brengen in een overzichtelijk werk, zodat deze schatkamer ook toegankelijk wordt voor, bijvoorbeeld, middelbare scholieren en geïnteresseerde lezers van buiten de kring van wetenschappelijke onderzoekers.

Het boek valt globaal gesproken uiteen in twee delen: in de eerste negen hoofdstukken worden algemene lijnen geschetst in maatschappelijke ontwikkelingen zoals onderwijs, arbeidsmarkt en inkomensontwikkelingen, verzorgingsstaat en huisvrouwenschap. Dit gedeelte laat zien wat de meerwaarde is van een feministische invalshoek, namelijk de onderkenning van

de complexe manier waarop betaalde en onbetaalde arbeid samenhangen. De eenzijdige gerichtheid van veel economen op in geld uit te drukken verschijnselen en de verwaarlozing van financiële aspecten in de (gezins)sociologie veroorzaakten witte plekken, die hier netjes zijn ingevuld. In de daarop volgende vijf hoofdstukken worden afzonderlijke beroepsgroepen nader onder de loep genomen. Die hoofdstukken gaan over schoonmaakwerk en arbeid binnen gezinnen, over agrarische en industriële arbeid, over kantoorwerk en over vrije en geschoolde beroepen. Eigenlijk kan met evenveel recht worden gezegd dat het boek in vier delen uiteenvalt. Tussen de hoofdstukken door zijn korte interviews opgenomen met vrouwen over een ouder of jonger familielid, die samen als een derde deel zijn aan te merken. In hun beperktheid geven ze een beeld van de manier waarop verschillende ontwikkelingen zich hebben gemanifesteerd in het dagelijks leven van vrouwen. Dat levert mooie inkijsjes, bijvoorbeeld in de betekenis van de fiets voor het vak van vroedvrouw; het arbeidzame leven van de vrouw van een kleine zelfstandige

('trouw nooit met een boer of een bakker, want dan blijft het altijd gekker' p. 218) en de vanzelfsprekende standsverschillen tussen mevrouwen en hun 'meisjes'. Het vierde deel zou dan bestaan uit de ruime marges van de tekst, waarin de geschiedenis nog eens wordt geïllustreerd met behulp van kleine anekdotes.

Het samenbrengen van onderzoek op zoveel verschillende gebieden in een gepopulariseerde vorm is een ambitieuze onderneming. De kunst van het populariseren wordt in het wetenschappelijke circuit vaak sterk onderschat. Het vergt niet alleen een grondig overzicht van de stof, maar ook een grote vaardigheid in het systematiseren daarvan, in het leggen van betekenisvolle dwarsverbanden en niet te vergeten een grote taalvaardigheid. Ik heb de indruk dat de redacteuren van dit boek die taak enigszins hebben onderschat. Veel schoonheidsfouten zijn ongetwijfeld het gevolg van de wens om het boek op tijd, in het jubileumjaar, op de markt te brengen, maar begrip daarvoor kan de lichte irritatie over de vele taal- en stijlfouten toch niet geheel wegnemen.

Die irritatie wordt nog versterkt bij nauwkeurige lezing van de verschillende hoofdstukken. De meeste auteurs hebben in andere publicaties overtuigend bewezen over grote kwaliteiten te beschikken. Desondanks zijn de hoofdstukken zeer wisselend van kwaliteit. Zo kan de lezer bijvoorbeeld genieten van een goed geschreven en inhoudelijk interessant hoofdstuk over onderwijs van de hand van Mineke van Essen. De dilemma's die het voorbereiden van meisjes op hun levenstaak opleverde, de ontwikkeling van het beroep van onderwijzer(es) en de trage opmars van vrouwen in verschillende soorten onderwijs na het tweede golf-feminisme worden op boeiende wijze uiteengezet. Om bij dit hoofdstuk aan te komen heeft de lezer zich echter al door meerdere taaië en onsamenvattende hoofdstukken heen moeten worstelen. Van hoofdstuk twee over bevolkingsbeleid, bijvoorbeeld, wordt niet alleen niet duidelijk hoe het past in het grotere geheel van het boek, het is ook een zeldzaam slordig en visieloos stuk.

Het gebrek aan duidelijke structuur wrekt zich in het boek op twee manieren: in het ontbreken van een leidende visie op de gang van de geschiedenis en in een onduidelijke afbakening van hoofdstukken. Laat ik hoofdstuk twee over demografie en hoofdstuk zes over onderwijs opnieuw tot voorbeeld nemen om mijn eerste bezwaar te illustreren. In het hoofdstuk over onderwijs zien we hoe Nederland verandert en wordt begrijpelijk gemaakt waarom dat gebeurt. Het is een geschiedenis waarin personen en collectieve actoren als feministische bewegingen met hun overwegingen en strategische inzichten figureren als gangmakers van de voor- of achteruitgang. In het hoofd-

stuk over demografie gebeurt veel: mensen leven langer, trouwen, krijgen al dan niet kinderen, op jongere of juist op oudere leeftijd, scheiden van echt en migreren van of naar Nederland, maar een heldere visie op drijvende krachten achter die veranderingen ontbreekt.

'Het huwelijk hangt niet alleen af van de keuze van de vrouw en de man, maar ook - als we naar de ontwikkelingen op de lange termijn kijken - van de welvaart en de sociaal-economische omstandigheden.' Een zin als deze laat vermoeden dat men niet goed weet hoe historisch onderzoek naar de betekenis die mensen aan hun handelen geven, te verbinden valt met een beschrijving van statistische trends op macroniveau. Noch bij de bespreking van de introductie van voorbehoedsmiddelen door, onder meer, Aletta Jacobs, noch bij de scherpe daling van het gemiddeld kindertal per vrouw en de stijging van de gemiddelde leeftijd waarop eerste kinderen worden gebaard na 1970 komt het feminisme ter sprake. Wel wordt af en toe een verband gezocht tussen 'emancipatie' en demografische ontwikkelingen, maar 'emancipatie' is dan steeds synoniem voor betaald werken van vrouwen. 'Naarmate beroepsarbeid een grotere plaats inneemt in het leven van vrouwen, neemt de kans toe dat zij niet voor kinderen zullen kiezen of één of hooguit twee kinderen willen, (p. 25)' wordt dan gezegd. Is de statistische kansberekening hier de motor van de geschiedenis geworden? Achterliggende discussies over maatschappelijke en persoonlijke idealen blijven buiten beeld. De socialistische en de feministische bewegingen, die toch een grote invloed hebben gehad op het leefklimaat in Nederland worden nergens genoemd. Beleid lijkt daardoor ook op merkwaardig harmonieuze wijze uit de lucht te komen vallen: werken direct na de bevalling wordt 'algemeen als onwenselijk ervaren' waarna wetgeving volgt; ook echtscheiding en abortusklinieken zijn er zomaar opeens. Sommige onderdelen van de toekomstvoorspelling lijken gedaan te zijn vanuit de jaren vijftig toen Nederland nog wel kostwinners, maar geen immigratie kende: 'De nieuwe levensloop biedt, nadat de kinderen uit huis zijn gegaan, een *empty nest*-fase die nog aan tal van andere levensopties kan worden besteed.' En: 'De bevolkingsomvang zal over ruim 25 jaar tot een maximum komen en vervolgens gaan dalen. Dat verlicht de bevolkingsdruk in dit dichtbevolkte deel van Europa' (p.31).

In de inleiding ontbreekt een verantwoording van de hoofdstukken en bij lezing dringt zich de gedachte op dat de indeling ook niet heel goed is doordacht. Zo is bijvoorbeeld onduidelijk waarom hoofdstuk drie over arbeid en inkomen en hoofdstuk acht over beroepsarbeid van vrouwen en mannen niet in elkaar zijn geschoven. Dat had veel overlap en herhaling

kunnen voorkomen. Ook hoofdstuk vier over de huishouding in economisch perspectief had misschien geïntegreerd kunnen worden met hoofdstuk zeven over de gehuwde vrouw als huisvrouw. In hoofdstuk negen wordt de strijd om gelijk loon en voor betere arbeidsomstandigheden beschreven, die in andere hoofdstukken over vrouwenarbeid juist node wordt gemist.

In de hoofdstukken over afzonderlijke beroepsgroepen doen deze problemen zich minder voor. De meeste daarvan zijn zeer boeiend geschreven overzichten van ontwikkelingen in de verschillende bedrijfstakken en de barrières en mogelijkheden die deze voor vrouwen opleverden. Hier is ook een goed evenwicht gevonden tussen laten zien hoe technische ontwikkelingen ingrijpen in mensenlevens, welke rol beleid gebaseerd op de vanzelfsprekende bevoordeling van mannen speelt en hoe vrouwen te midden daarvan toch auteur waren van hun eigen levens. Alleen het laatste hoofdstuk - als ik nog even mag zuurpruimen - is een opsommerig allegaartje van beroepen geworden; daar had een meer uitgediept portret van een beroepsgroep, bijvoorbeeld vrouwelijke wetenschappers of kunstenaars, beter voldaan.

De redacteurs en auteurs van *Vrouwen leven en werk in de twintigste eeuw* hebben een mooie en ambitieuze klus onder handen genomen en ze hebben zich er een beetje aan vertild. Misschien kunnen voor een volgende editie nog eens het hakmes en de schaaf ter hand worden genomen om uiteindelijk het definitieve populair-wetenschappelijke standaardwerk over vrouwenwerk in de afgelopen eeuw tot stand te brengen. Dat mag best in het jaar 2000 uitkomen.

Jantine Oldersma